

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สถาปัตยกรรม เป็นศิลปะที่สะท้อนถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งมีความสำคัญต่อการศึกษาดังชีวิต และความเป็นอยู่ของประชาชนในภูมิภาคต่างๆ โดยเฉพาะสถาปัตยกรรมพื้นบ้านไม่ว่าจะเป็นอาคาร บ้านเรือน วัดวาอาราม หรือสิ่งก่อสร้างต่างๆ ล้วนแต่เป็นสิ่งที่แสดงถึงภาพรวมของผู้คนในท้องถิ่นนั้นๆ ได้เป็นอย่างดี ภาคเหนือของประเทศไทย เป็นภูมิภาคที่อุดมด้วยศิลปะและวัฒนธรรมทุกแขนง โดยเฉพาะสถาปัตยกรรมพื้นบ้าน ที่มีความงดงามและเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น แต่ปัจจุบันความเจริญทางด้านเศรษฐกิจ และความก้าวหน้าทางด้านเทคโนโลยี ได้มีผลกระทบต่อความเปลี่ยนแปลงของสถาปัตยกรรมในภาคเหนือ ทั้งรูปแบบและศิลปะการก่อสร้าง นอกจากนี้ยังส่งผลถึงการทำลายความงดงามทางด้านศิลปะ เนื่องมาจากความไม่รู้ในด้านเทคนิควิธีในการอนุรักษ์ ซึ่งทำให้อาคารบ้านเรือนและวัดวาอารามหลายแห่ง ถูกทำลายคุณค่าไปอย่างน่าเสียดายด้วยการรื้อถอน และสร้างใหม่หรือการบูรณะซ่อมแซมอย่างไม่ถูกต้อง

จังหวัดเชียงใหม่เป็นจังหวัดทางภาคเหนือของไทย เป็นศูนย์กลางความเจริญที่สุดในภาคเหนือ ซึ่งเคยเป็นเมืองหลวงแห่งอาณาจักรล้านนา เมื่อสมัยพุทธศักราช 1900-2100 มีพระพุทธรูปที่งดงามทางศิลปะคือพระพุทธรูปหินขัด หรือพระพุทธรูปสมัยเชียงแสน มีสถาปัตยกรรมทางอาคาร เช่น วิหารที่มีรูปทรงอ่อนช้อย ภายในมีลวดลายประดับที่วิจิตรตระการตา และประการสุดท้ายมีสถาปัตยกรรมด้านพระธาตุเจดีย์มากมายหลายรูปแบบ แต่ละแบบมีแนวความคิดที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น สภาพสังคมของชาวเชียงใหม่ที่ได้กล่อมเกล่าและหล่อหลอมความคิดความงามแฝงไว้ในจิตใจ แล้วแสดงออกมาเป็นพุทธศิลป์คือ พระธาตุเจดีย์ โบสถ์ และวิหาร

วัดพระธาตุดอยสุเทพราชวรวิหาร หรือที่ชาวบ้านนิยมเรียกกันว่า “วัดดอยสุเทพ” เป็นวัดที่สำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดเชียงใหม่ ในหนังสือประวัติวัดที่พระราชอาณาจักร (2526) เล่มที่ 2 หน้า 39 ได้กล่าวถึงวัดพระธาตุดอยสุเทพว่า มีฐานะเป็นพระอารามหลวงชั้นราชวรวิหารตั้งอยู่บนดอยสุเทพสูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ 3,051 ฟุต ตั้งอยู่เลขที่ 124 บ้านดอยสุเทพ หมู่ที่ 9 ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ รหัสไปรษณีย์ 50000 มีที่ดิน เนื้อที่ 36 ไร่อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติดอยสุเทพ-ปุย

อนึ่ง วัดแห่งนี้สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย นอกจากวัดพระธาตุคอกยสุเทพฯ จะมีความสำคัญต่อจิตใจของประชาชนชาวเชียงใหม่ ในฐานะที่เป็นศาสนสถานอันควรเคารพแล้ว ยังมีความสำคัญทางด้านการศึกษาอีกด้วย คือมีโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลี อีกทั้งวัดนี้ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์จากเหล่าเจ้านายผู้ครองเมืองมา โดยตลอด จึงทำให้วัดพระธาตุคอกยสุเทพฯ ได้รับพระราชทานให้ยกขึ้นเป็นพระอารามหลวงชั้นราชวรวิหาร เมื่อวันที่ 31 พฤษภาคม พ.ศ. 2506

สภาพปัจจุบัน องค์พระธาตุได้รับความเสียหาย จากสภาพของกาลเวลาทำให้ต้องมีการบูรณปฏิสังขรณ์ ประกอบกับยุคสมัยปัจจุบันสถาบันสังคมให้ความสำคัญด้านการเมืองมากกว่าสถาบันพุทธศาสนาต่างๆ ที่เป็นเครื่องกล่อมเกลาสังคม สังคมทุกสังคมมีสถาบันทางสังคมเป็นโครงสร้างพื้นฐานสำคัญและสถาบันสังคมนั้น มีหน้าที่ที่ต้องทำหลายอย่าง เพื่อให้สังคมนั้น มีศักยภาพและดำรงอยู่รอดได้ สังคมไทยเป็นสังคมที่กำลังพัฒนา โดยมีสถาบันการเมือง และสถาบันเศรษฐกิจเป็นหลัก จะเห็นได้ชัดจากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ตั้งแต่พุทธศักราช 2504 ถึงพุทธศักราช 2552 รวม 10 ฉบับ ขณะที่สังคมไทยให้ความสำคัญกับสถาบันการเมือง และสถาบันเศรษฐกิจมากขึ้น สังคมไทยได้ละเลยสถาบันที่เป็นโครงสร้างหลักของสังคมไทยอีกหลายสถาบัน เช่น สถาบันพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธปรัชญา พุทธศิลป์ สถาปัตยกรรมในวัดในดินแดนล้านนา และแหล่งสถาปัตยกรรมในสถานที่ห่างไกล

ผลงานวิชาการเกี่ยวกับงานลวดลายปูนปั้นทางสถาปัตยกรรมของชนล้านนาและเชียงใหม่ ที่พิมพ์เป็นเอกสารเผยแพร่ในระยะแรกๆ นั้นมีการพาดพิงอยู่บ้าง เช่น ผลงานของ น. ณ ปากน้ำ (2529) ที่ได้ประเด็น นั้นอาจกล่าวได้ว่า มารุต อมรานนท์ น่าจะเป็นผู้เปิดประเด็นในการศึกษาเรื่องเหล่านี้ โดยได้เสนอบทความเรื่องอิทธิพลศิลปะจีนที่มีต่อลวดลายล้านนา และขยายผลการศึกษาโดยนำเสนอวิทยานิพนธ์ระดับปริญญาโท เรื่องลวดลายปูนปั้นประดับสถาปัตยกรรมในเมืองเชียงใหม่ ต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

ประสงค์ เอี่ยมอนันต์ (2540) กล่าวว่าไว้ว่าการทำลายสถาปัตยกรรมความงามของวัดในล้านนาจังหวัดเชียงใหม่แบ่งออกเป็น 2 แนวทางคือ

- 1.1 การทำลายทางตรง ได้แก่ การทำลายงานสถาปัตยกรรมเก่าหรือโบราณสถาน
- 1.2 การทำลายทางอ้อม ได้แก่ การปล่อยให้สิ่งก่อสร้างบดบังทิวทัศน์จนศิลปกรรม

ไม่มีความสง่า

จากปัญหาดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจึงได้จัดทำโครงการวิจัย การศึกษารูปแบบองค์พระบรมธาตุเจดีย์วัดพระธาตุคอกยสุเทพราชวรวิหาร เพื่อให้สอดคล้องกับการส่งเสริมและรักษาวัตถุโบราณสถาน ตามแนวทางของกรมศิลปากรให้อยู่คู่บ้านเมืองสืบต่อไป เพื่อนำมาผลิตภาพยนตร์สารคดีการศึกษารูปแบบองค์พระบรมธาตุเจดีย์วัดพระธาตุคอกยสุเทพราชวรวิหาร และสารคดี

ดังกล่าวอาศัยทั้งศาสตร์และศิลป์ รวมทั้งกระบวนการออกแบบ และเทคโนโลยีในการจัดทำ เพื่อให้ได้ภาพยนตร์สารคดีเรื่องการศึกษารูปแบบขององค์พระบรมธาตุเจดีย์วัดพระธาตุคอกยสุเทพราชวรวิหาร ที่เผยแพร่เนื้อหาวิวัฒนาการรูปแบบขององค์พระบรมธาตุเจดีย์ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ที่มีคุณค่าทางศิลปะและประวัติศาสตร์

ด้วยเหตุผลดังกล่าวข้างต้น สถาปัตยกรรมความงามของวัดในล้านนา ที่เป็นศูนย์กลางความเจริญทางด้านต่างๆ ปัจจุบันมีปัจจัยหลายอย่างกำลังถูกทำลาย โดยการรื้อถอนสิ่งก่อสร้างเดิมอันได้แก่ อาคาร โบสถ์ วิหาร และเจดีย์ในภายในวัด เพื่อการบูรณะหรือสร้างสิ่งก่อสร้างใหม่ทดแทนของเดิมที่ถูกรื้อถอน ทำให้สูญเสียความงามทางด้านศิลปะและสถาปัตยกรรม โดยใช้เทคโนโลยีที่นำสมัยมาดึงดูดความสนใจของประชาชนทั่วไป งานวิจัยเรื่องการศึกษารูปแบบขององค์พระบรมธาตุเจดีย์วัดพระธาตุคอกยสุเทพราชวรวิหาร ผู้วิจัยต้องอาศัยความละเอียดอ่อนและใช้ความพยายามมาก เพราะต้องศึกษาจากช่าง หรือพระสงฆ์ผู้อยู่ในวัดนั้น รวมทั้งเอกสารที่เกี่ยวข้องกับศิลปวัฒนธรรมของการสร้างสถาปัตยกรรม ทำให้มีประโยชน์และมีองค์ความรู้ที่สามารถเผยแพร่สู่ประชาชน ได้ทราบถึงศักยภาพของชาวเชียงใหม่ทั้งในปัจจุบันและในอดีต ซึ่งถือเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดต่อกันมา การผลิตภาพยนตร์สารคดีการศึกษารูปแบบขององค์พระบรมธาตุเจดีย์วัดพระธาตุคอกยสุเทพราชวรวิหารจะมีประโยชน์ต่อสังคม เผยแพร่เนื้อหาวิวัฒนาการรูปแบบขององค์พระบรมธาตุเจดีย์ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีคุณค่าทางศิลปะและประวัติศาสตร์ เป็นพุทธรูปชาติสืบทอดพระพุทธศาสนา นอกจากนี้เนื้อหาและประวัติความเป็นมาทางการศึกษาสถาปัตยกรรมรูปแบบโครงสร้างองค์พระบรมธาตุเจดีย์วัดพระธาตุคอกยสุเทพราชวรวิหาร การศึกษาในรูปแบบขององค์พระบรมธาตุเจดีย์วัดพระธาตุคอกยสุเทพราชวรวิหาร วัดล้านนาในจังหวัดเชียงใหม่ จะช่วยให้ชาวไทย ได้รับความพึงพอใจหลายอย่าง เช่น ความงามทางศิลปกรรมของสถาปัตยกรรมความงามของวัดพระธาตุคอกยสุเทพ ความเบิกบานใจที่ได้จากการได้รู้จักสถาปัตยกรรมความงามของวัดพระธาตุคอกยสุเทพ และตระหนักถึงคุณค่าในด้านงานสถาปัตยกรรมมากยิ่งขึ้น

2. วัตถุประสงค์ของการศึกษา

- 2.1 เพื่อศึกษารูปแบบขององค์พระบรมธาตุเจดีย์วัดพระธาตุคอกยสุเทพราชวรวิหาร
- 2.2 เพื่อผลิตภาพยนตร์สารคดีเรื่องการศึกษารูปแบบขององค์พระบรมธาตุเจดีย์วัดพระธาตุคอกยสุเทพราชวรวิหารด้วยความยาว 10 นาที โดยจัดทำเป็น CD และ DVD
- 2.3 เพื่อใช้เป็นข้อมูลให้กับหน่วยงานและประชาชนผู้สนใจศิลปวัฒนธรรมและสืบสานพระพุทธศาสนา

3. ประโยชน์ของการศึกษา

- 3.1 ทราบข้อมูลประวัติองค์พระบรมธาตุเจดีย์วัดพระธาตุคอกสุเทพราชวรวิหาร
- 3.2 ทราบรูปแบบและพัฒนาการขององค์พระบรมธาตุเจดีย์วัดพระธาตุคอกสุเทพราชวรวิหาร รวมถึงคตินิยมและปรัชญาที่แฝงอยู่กับศิลปะเจดีย์
- 3.3 ได้ภาพยนตร์สารคดีการศึกษาพัฒนาการรูปแบบองค์พระบรมธาตุเจดีย์วัดพระธาตุคอกสุเทพราชวรวิหาร มีความยาวประมาณ 10 นาที
- 3.4 ช่วยอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมและพระพุทธศาสนา
- 3.5 ได้ข้อมูลกรณีศึกษาให้กับหน่วยงานดังต่อไปนี้
 - (1) สำนักงานพระพุทธศาสนา
 - (2) มหาวิทยาลัยและโรงเรียนทั่วไป
 - (3) กระทรวงการท่องเที่ยว
 - (4) มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

4. ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษารูปแบบองค์พระบรมธาตุเจดีย์วัดพระธาตุคอกสุเทพราชวรวิหาร ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาและสำรวจแบ่งรายละเอียด เพื่อความสะดวกต่อการทำวิจัยดังนี้

- 4.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านเนื้อหา มุ่งศึกษาเรื่องรูปแบบองค์พระบรมธาตุเจดีย์วัดพระธาตุคอกสุเทพราชวรวิหาร จากเอกสารข้อมูลประเภทตำราและข้อมูลข่าวสารวารสารที่ได้มีการบันทึกไว้บางส่วนที่มีความเกี่ยวข้อง รวมถึงแบบสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างและการเก็บข้อมูลภาคสนาม เพื่อให้ครอบคลุมเนื้อหาต่อไปนี้

 - (1) ประวัติองค์พระบรมธาตุเจดีย์วัดพระธาตุคอกสุเทพฯ
 - (2) รูปแบบขององค์พระบรมธาตุเจดีย์วัดพระธาตุคอกสุเทพฯ
 - (3) พัฒนาการขององค์พระบรมธาตุเจดีย์วัดพระธาตุคอกสุเทพฯ

- 4.2 ขอบเขตด้านพื้นที่

ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านพื้นที่เรื่องการศึกษารูปแบบองค์พระบรมธาตุเจดีย์วัดพระธาตุคอกสุเทพราชวรวิหารคือองค์พระบรมธาตุเจดีย์วัดพระธาตุคอกสุเทพฯ ซึ่งเป็นเจดีย์ที่สำคัญของจังหวัดเชียงใหม่ ตั้งอยู่บนคอกสุเทพ เลขที่ 124 บ้านคอกสุเทพ หมู่ 9 ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ รหัสไปรษณีย์ 50000 อยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติคอกสุเทพ-ปุย

4.3 ขอบเขตด้านประชากร

4.3.1 ประชากรที่ใช้ในการศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษารูปแบบของคัมภีร์พระบรมธาตุเจดีย์วัดพระธาตุคอกยสุเทพราชวรวิหาร จำนวน 43 รูป/คน ประชากรประกอบด้วย 3 กลุ่มได้แก่

- (1) บุคคลที่ปฏิบัติงานทางด้านการอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุโดยตรงในจังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 26 คน
- (2) เจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระธาตุคอกยสุเทพจำนวน 4 รูป
- (3) บุคคลผู้มีความรู้ทางคติธรรมพุทธปรัชญาทางพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัยวิทยาเขตล้านนาจำนวน 13 รูป/คน

4.3.2 กลุ่มตัวอย่าง เพื่อศึกษาองค์ความรู้ของพระบรมธาตุเจดีย์วัดพระธาตุคอกยสุเทพฯ ในลักษณะของศิลปะและคติธรรมของพระบรมธาตุเจดีย์โดยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง ดังนี้

- (1) บุคคลที่ปฏิบัติงานทางด้านการอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุโดยตรงในจังหวัดเชียงใหม่
 - ผู้อำนวยการสำนักงาน โบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 6 เชียงใหม่ จำนวน 1 ท่าน
 - นักวิชาการฝ่ายวิชาการสำนักงาน โบราณคดีและพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติที่ 6 เชียงใหม่ จำนวน 1 ท่าน
 - บุคคลที่ปฏิบัติงานทางด้านการอนุรักษ์โบราณสถานและโบราณวัตถุที่ 6 เชียงใหม่ จำนวน 4 ท่าน
 - (2) เจ้าอาวาส ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระธาตุคอกยสุเทพ
 - ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดพระธาตุคอกยสุเทพ จำนวน 1 รูป
 - (3) บุคคลผู้มีความรู้ทางคติธรรมพุทธปรัชญาทางพระพุทธศาสนา
 - อาจารย์สอนด้านพุทธปรัชญาทางพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา จำนวน 3 รูป/คน
- รวมกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย จำนวน 10 รูป/คน

4.4 ขอบเขตด้านเทคโนโลยี

ผลจากการศึกษาวิจัยจะนำมาผลิตสื่อสารคดีเรื่องการศึกษารูปแบบของคัมภีร์พระบรมธาตุเจดีย์วัดพระธาตุคอกยสุเทพราชวรวิหารเพื่อให้สอดคล้องกับการส่งเสริมและรักษาวัตถุโบราณสถาน ให้อยู่คู่บ้านเมืองสืบต่อไป โดยมีความยาว 10 นาที โดยใช้ซอฟต์แวร์และฮาร์ดแวร์ ดังนี้

4.4.1 ซอฟต์แวร์ที่ใช้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ได้แก่

(1) Adobe CS 4	ตกแต่งภาพนิ่ง
(2) Sony vegas	ตกแต่งสีสารคดี
(3) Final cut pro	ทำไตเติ้ลสารคดี
(4) Maya 2010	ออกแบบโมเดลองค์พระธาตุ

4.4.2 ฮาร์ดแวร์ที่ใช้ในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ประกอบด้วย

(1) เครื่องคอมพิวเตอร์ PC	1	เครื่อง
(2) คอมพิวเตอร์ชนิดพกพา	1	เครื่อง
(3) กล้องบันทึกภาพเคลื่อนไหว	1	เครื่อง
(4) กล้องบันทึกภาพนิ่ง	1	เครื่อง

5. ข้อตกลงเบื้องต้น

5.1 ผู้วิจัยได้ทำการศึกษามุ่งเน้นในประเด็นเรื่องการศึกษารูปแบบองค์พระบรมธาตุเจดีย์วัดพระธาตุคอกสุเทพราชวรวิหารเป็นหลัก

5.2 ข้อสำคัญของการจดบันทึกศักราชในด้านานต่างๆ ของล้านนาจะนิยมเขียนเป็นจุลศักราชซึ่งส่วนใหญ่จะตรงกัน แต่ในชินกาลมาลีปกรณ์ นอกจากจะใช้จุลศักราชแล้วยังระบุพุทธศักราชกำกับไว้ด้วย แต่ใช้ตัวเลข 1182 บวกกับจุลศักราชให้เป็นพุทธศักราช ซึ่งเป็นการนับพุทธศักราชตามคติลังกาที่มากกว่าจำนวนพุทธศักราชที่ใช้อยู่ในประเทศไทยปัจจุบัน 1 ปี เพราะในสมัยนั้นพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ มีอิทธิพลต่อชาวเชียงใหม่เป็นอย่างมาก

5.3 ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะใช้พุทธศักราชตามที่ประเทศไทยใช้พร้อมกับกำกับจุลศักราชในหัวข้อที่เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาเพื่อความสะดวกในการค้นคว้าและเปรียบเทียบตำนาน

5.4 คำหำนามพระเจ้าแผ่นดิน หรือพระมหากษัตริย์ ใช้คำว่า พระเจ้า เพราะในความหมายคือ เจ้ามหาชีวิต เป็นคำที่ใช้กล่าวยกย่องเทิดทูนต่อผู้ปกครองบ้านเมืองประเทศต่างๆ โดยรอบ ใช้คำนี้กับกษัตริย์ของตน เหมือนกับที่ได้ใช้กับเทพเจ้าของตน เพราะกษัตริย์ในประเทศที่ไม่นับถือพระเจ้าจะอ้างตนว่าเป็นเทพเจ้าด้วย ดังนั้นคำนี้จึงเป็นคำที่ใช้กันเพื่อแสดงการนมัสการ ยกเว้นเอกสารที่อ้างอิงและนำมาประกอบการวิจัย ใช้คำว่า พระญา พญา หรือพระยาตามเอกสารและบทความที่เกี่ยวข้อง

6. นิยามศัพท์เฉพาะ

สถาปัตยกรรม หมายถึง สถาปัตยกรรมท้องถิ่น และสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น มีความสัมพันธ์กับ ภูมิปัญญาท้องถิ่นของสังคมดังนี้

1. เป็นงานศิลปะที่คิดค้น และสร้างสรรค์อย่างธรรมชาติ และเป็นกิจกรรมที่ต่อเนื่องของประชาชนทั้งหมด ของแต่ละสังคมด้วยประสบการณ์และภูมิปัญญา ในการสร้างงานสถาปัตยกรรมขึ้นเพื่อเป็นมรดกทางสังคม

2. เป็นงานที่แสดงความสัมพันธ์ ของรูปทรง และพื้นที่ใช้งาน แสดงซึ่งสัจจะของระบบโครงสร้าง ซึ่งเกิดจากการเลือกใช้วัสดุจากธรรมชาติที่มีอยู่ในท้องถิ่นนั้นๆ อย่างเหมาะสม รวมถึงความสัมพันธ์ในเรื่องสัดส่วนที่เหมาะสมกับขนาดของมนุษย์ด้วยความชำนาญของช่างระดับชาวบ้านในแต่ละท้องถิ่น

3. เป็นงานที่แสดงถึงความสัมพันธ์ ระหว่างพื้นที่กับความต้องการใช้สอย อย่างเหมาะสม เป็นสิ่งสร้างสรรค์วัฒนธรรมทางวัตถุโดยแท้จริง สิ่งปลูกสร้างทางสถาปัตยกรรม สร้างสรรค์ขึ้นมาเพื่อรองรับการใช้ชีวิตของคนยุคใดยุคหนึ่ง ซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวและคุณค่าในตัวเองของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง และส่วนประกอบต่างๆ ที่รวมตัวกันขึ้นแล้วก่อตัวเป็นรูปร่าง ดังนี้

โครงสร้างในนามธรรม หมายถึง การลำดับจินตนาการ หรือมโนภาพ

โครงสร้างในรูปธรรม หมายถึง อัตลักษณ์ของรูปแบบสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่สามารถสัมผัสด้วยตา มือ ตีลัง รวมถึงรูปแบบและวิธีการสร้าง

พระบรมธาตุเจดีย์ หมายถึง เจดีย์ที่บรรจุพระธาตุหรือพระบรมสารีริกธาตุ (กระดูก) ขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเอาไว้ในภายในเจดีย์

องค์พระบรมธาตุเจดีย์วัดพระธาตุคอกยสุเทพ และเจดีย์วัดพระธาตุคอกยสุเทพ มีความหมายแบบเดียวกัน หมายถึง เจดีย์ของวัดพระธาตุคอกยสุเทพราชวรวิหาร

ปีเป็กลี๊ด ปีกำหมา ปีเมืองไล้ หมายถึง การนับวัน เดือน ปี แบบล้านนา ผู้ศึกษาต้องมีพื้นฐานความรู้ทางโหราศาสตร์ก่อน หรือหากไม่มีเวลาศึกษาจะเข้าใจได้ยาก โดยเฉพาะเรื่องของแม่ปี ลูกปี ก่อนข้างจะเข้าใจยาก แรกสุดต้องคำนวณ “หรรษุม” เป็นต้น ปีนักษัตรของล้านนามีลักษณะดังนี้

1. ใจ เป้า ยี่ หม้า ลี ไล้ สะง่า เม็ด สัน เล้า เส็ด โก้ เรียกว่า ลูกปี

2. กัก กด หล้าง เต่า กำ กาบ ดับ ระวย เมิง เป็ก เรียกว่า แม่ปี

ซึ่งเทียบปีนักษัตร (ออกเสียง นัก-สัด) เป็นปีตามปฏิทินสุริยคติไทย โดยการนับรอบละ 12 ปีอันเป็นคติการนับปีที่นิยมใช้กันแพร่หลายในภูมิภาคเอเชีย ทั้งชาวไทย จีน และเวียดนาม เป็นต้น ปีนักษัตรของไทยคล้ายคลึงกับจีน ญี่ปุ่น และชาติอื่นๆ ในเอเชีย คือ ใช้สัตว์ 12 ชนิดเป็นสัญลักษณ์ ใช้คำไทยเดิมซึ่งชาวล้านนา ล้านช้าง ไทใหญ่ยังใช้อยู่ แต่ในปัจจุบันไทยใช้คำเขมรเทียบได้ดังนี้

1. ปีไฉ้ คือ ปีชวด
2. ปีเป้า คือ ปีฉลู
3. ปีอี คือ ปีขาล
4. ปีเหม้า คือ ปีเถาะ
5. ปีสี คือ ปีมะโรง
6. ปีไต้ คือ ปีมะเส็ง
7. ปีสะจ้อ คือ ปีมะเมีย
8. ปีเม็ด คือ ปีมะแม
9. ปีสัน คือ ปีวอก
10. ปีเล่า (บางตำรา เรีย) คือ ปีระกา
11. ปีเส็ด คือ ปีจอ
12. ปีไก้ คือ ปีกุน (บางตำรา ไก่อ)

การนับปีของชนล้านนา หมายถึง การนับปีของล้านนาซึ่งใช้จุลศักราช (จศ.) จศ.1 เริ่มเมื่อ พุทธศักราช 1181 ปี พ.ศ. 2550 ก็คือ จศ. 1369 เริ่มต้นที่ เอา 1369 ตั้งหารด้วย 12 ผลที่ได้ 114 เศษ 1 ผลลัพธ์ทิ้งไป เอา 1 มาลบเศษซึ่งก็คือ $1-1=0$ เศษ 0 ก็คือเศษ 12 นั่นเอง ปีนักษัตรแรกคือปีไฉ้=ชวด ปีที่ 12 ที่หามาได้ก็คือปี ไก่อ+ กุน (เก็บไว้ก่อน) ขั้นที่สองให้ดูเลขท้ายของ จศ. ซึ่งก็คือ 9 ถ้าแม่ปีแรกคือ กัด แม่ปีที่ 9 ก็คือปี เมิง ดังนั้น จศ. 1369 ก็คือปี เมิงไก่อ นั่นเอง และเลข 9 ท้าย จศ. ก็คือ สกที่ 9 หรือนพศกของสยาม สรุปลก็คือ จศ. 1369 หรือ พ.ศ. 2550 ก็คือปีเมิงไก่อ เทียบปีกุนของสยาม ถ้าเอา 12 หาร จศ. ลงตัวหรือเศษ 0 ให้ถือว่าเป็นเศษ 12 ทุกครั้ง

บางตำรามีการบันทึกการนับปีของไทยเดิม นับตามลำดับปีของราชวงศ์ของ พระมหากษัตริย์ เจ้ามหาชีวิต หรือเจ้าฟ้ามาตั้งแต่สมัยโบราณ เช่นปีที่ 9 แห่งราชวงศ์มังรายเป็นต้น การนับเดือนของชนล้านนา หมายถึง การนับเดือน นับตามตัวเลขทั้ง 12 เดือน ซึ่งปัจจุบัน ก็ยังคงใช้กันอยู่ ดังนี้

เดือนอ้าย ตรงกับช่วงเดือนธันวาคม (ล้านนาและลาวใช้เดือนเก็ง)

เดือนอญี่ (เดือนยี่) ตรงกับช่วงเดือนมกราคม

เดือนสาม ตรงกับช่วงเดือนกุมภาพันธ์

เดือนสี่ ตรงกับช่วงเดือนมีนาคม

เดือนห้า ตรงกับช่วงเดือนเมษายนซึ่งถือเป็นวันขึ้นปีใหม่ของคนไทย

เดือนหก ตรงกับช่วงเดือนพฤษภาคม

เดือนเจ็ด ตรงกับช่วงเดือนมิถุนายน

เดือนแปด ตรงกับช่วงเดือนกรกฎาคม

เดือนเก้า ตรงกับช่วงเดือนสิงหาคม

เดือนสิบ ตรงกับช่วงเดือนกันยายน

เดือนสิบเอ็ด ตรงกับช่วงเดือนตุลาคม

เดือนสิบสอง ตรงกับช่วงเดือนพฤศจิกายน

การนับวันของคนล้านนา หมายถึง การนับวันที่ใช้การสังเกตรูปร่างของดวงจันทร์ที่เปลี่ยนแปลงไป โดยดวงจันทร์จะมีทั้งเต็มดวง (เดือนเพ็ญ) และจะค่อยๆ เหลือเป็นเสี้ยวเล็กลงไปจนกระทั่งมองไม่เห็น (เดือนมืด) เรียกว่าข้างแรม และเพิ่มขึ้นอีกจนกระทั่งเต็มดวงอีกครั้งเรียกว่าข้างขึ้น ซึ่งใช้เวลาประมาณ 30 วันหรือเท่ากับ 1 เดือน การนับวันที่แบบไทเดิมในรอบ 1 เดือนมีดังนี้

วันแรม 1 ค่ำ

วันแรม 2 ค่ำ

วันแรม 3 ค่ำ

วันแรม 4 ค่ำ

วันแรม 5 ค่ำ

วันแรม 6 ค่ำ

วันแรม 7 ค่ำ

วันแรม 8 ค่ำ

วันแรม 9 ค่ำ

วันแรม 10 ค่ำ

วันแรม 11 ค่ำ

วันแรม 12 ค่ำ

วันแรม 13 ค่ำ

วันแรม 14 ค่ำ

วันแรม 15 ค่ำ

วันขึ้น 1 ค่ำ

วันขึ้น 2 ค่ำ

วันขึ้น 3 ค่ำ

วันขึ้น 4 ค่ำ

วันขึ้น 5 ค่ำ
 วันขึ้น 6 ค่ำ
 วันขึ้น 7 ค่ำ
 วันขึ้น 8 ค่ำ
 วันขึ้น 9 ค่ำ
 วันขึ้น 10 ค่ำ
 วันขึ้น 11 ค่ำ
 วันขึ้น 12 ค่ำ
 วันขึ้น 13 ค่ำ
 วันขึ้น 14 ค่ำ
 วันขึ้น 15 ค่ำ

นักษัตร หมายถึง ชื่อรอบเวลากำหนด 12 ปี เป็น 1 รอบ เรียกว่า 12 นักษัตร โดยกำหนดให้สัตว์เป็นเครื่องหมายในปีนั้นๆ คือ ชวด-หนู ฉลู-วัว ขาล-เสือ เถาะ-กระต่าย มะโรง-งูใหญ่ มะเส็ง-งูเล็ก มะเมีย-ม้า มะแม-แพะ วอก-ลิง ระกา-ไก่ จอ-หมา กุน-หมู

พญา พระญา และพระเจ้า มีความหมายแบบเดียวกัน หมายถึง พระราชา ต่างกันที่ตัวสะกดและสำเนียงดังนี้

คำว่าพญา เป็นสำเนียงเรียกพระราชาของคนในล้านนา

คำว่าพระญา พระยา เป็นสำเนียงเรียกของคนภาคกลาง ในปัจจุบันนิยมศัพท์นี้

คำว่าพระเจ้า หมายถึงเจ้าแห่งชีวิต

ทองจ้งโก หมายถึง ทองเหลืองที่ตีแผ่เป็นแผ่นบาง นิยมใช้หุ้มองค์พระเจดีย์ป้องกันการผุกร่อน บางทีก็เรียกว่า ทองสักโก

โพชฌงค์ หมายถึง ธรรมเป็นเครื่องตรัสรู้ หมายความว่าคนที่เข้าถึงการบรรลุมรรคผล หรือว่าเข้าถึงความดีได้ต้องมีโพชฌงค์ 7 ประการ โพชฌงค์นี้มีอยู่ด้วยกัน 7 ประการ ดังนี้

1. สติ ความระลึกได้
2. ธรรมวิจยะ การวินิจฉัยธรรม
3. วิริยะ ความเพียร
4. ปีติ ความอิ่มใจ
5. ปัสสัทธิ ความสงบ
6. สมาธิ จิตตั้งมั่น
7. อุเบกขา ความวางเฉย

ฐานเจียง หมายถึง ฐานชั้นล่างสุด มีรูปทรงง่าย ๆ ใช้สำหรับยกพื้นเจดีย์ให้สูงกว่าพื้นดิน
องค์ระฆัง หมายถึง รูปทรงคล้ายระฆังคว่ำ อยู่เหนือชั้นฐาน เป็นที่บรรจุพระพุทธรูป หรือ
พระบรมสารีริกธาตุ หรือพระบรมอัฐิ และพระอัฐิ

บัลลังก์ หมายถึง รูปบัวคว่ำบัวหงายเหนือองค์ระฆัง ใช้แทนรัตนบัลลังก์ของพระพุทธเจ้า
เสาดาน หมายถึง เสาดเล็ก ๆ รองรับปล้องไฉน มีเฉพาะเจดีย์ทรงลังกา ยกเว้นสมัยสุโขทัย
ปล้องไฉน หมายถึง วงแหวนโคจรอบแกนฉัตร ซ้อนขึ้นไปจำนวนมากตั้งแต่ 5 ชั้นขึ้นไป
ปลียอด หมายถึง รูปทรงเรียวแหลมคล้ายเมล็ดพริก (ปลี=พริก เช่น พริกไทย ชาวใต้
เรียกว่า คีปลี) ชี้ขึ้นไป เป็นสัญลักษณ์ของเส้นทางสู่พระนิพพาน

หยาดน้ำค้าง หมายถึง ลูกกลมปลายยอด เป็นสัญลักษณ์ของพระนิพพาน

สอดิน หมายถึง การใช้วัสดุเชื่อมประสานที่มีดินเป็นส่วนผสมหลัก มีชื่อเรียกในภาษา
พื้นเมืองว่า “เปือกดิน” โดยพบในวิหารที่มีอายุ 200 ปีขึ้นไป การใช้สอดินนี้มีดินเหนียวเป็นเนื้อวัสดุ
หลักในการเชื่อมประสาน โดยมีการนำมาผสมกับทราย น้ำอ้อย และน้ำ กวนให้เข้ากันแล้วตำใน
ครกให้เหลวพอเป็นเลนจึงนำมาใช้ได้

สอปูน หมายถึง การใช้วัสดุเชื่อมประสานที่มีปูนขาวเป็นส่วนผสมหลักหรือ “เปือกปูน”
ในการก่อสร้างวิหารล้านนานั้น พบในวิหารล้านนาที่มีอายุ 200 ปีลงมา โดยมีส่วนผสมคือ ปูนขาว
ที่ผ่านการเตรียมและหมักแล้วหรือที่เรียกในภาษาช่างว่าปูนสุกผสมกับทราย และน้ำอ้อยกวนให้เข้า
กัน ในอัตราส่วนปูนขาว 1 ส่วน ทราย 2 ส่วน เปือกปูนนี้ให้ความแข็งแรงและทนทานกว่าเปือกดิน
นอกจากนี้ยังมีปูนอีกชนิดหนึ่งที่ใช้กันมากในอดีตนั้นคือ “ปูนดำ” ปูนดำเป็นชื่อเรียกปูนชนิดหนึ่งที่
ผ่านกระบวนการตำหรือโม่จนมาแล้ว การดำหรือโม่หรือการบดยี้ด้วยแรงกระแทก เพื่อให้วัสดุ
ที่ผสมลงไปหรือส่วนประกอบปนกันหรือเข้ากันเป็นอย่างดี บางแห่งเรียกว่าปูนทิมก็มีเมื่อนำไปปั้น
ก็เรียกว่า ปั้นปูนดำ ปั้นปูนโม่ และปั้นปูนทิมหรือบางแห่งเรียกว่าปูนสด เมื่อนำไปปั้นเรียกว่าปั้น
ปูนสด คือต้องปั้นกันสดๆ จะให้ปูนแห้งไม่ได้ต้องให้ปูนสดอยู่เสมอ ดังนั้นปูนดำจึงเรียกชื่อได้
หลายชื่อ แต่ทั้งนี้ต้องผ่านการตำให้เข้ากันเป็นสำคัญ